

کودکان تیزهوش و پر استعداد

کمال مولودزاده - کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی

kamal.mauloudzadeh@gmail.com

مقدمه

مسئله شناسایی و آموزش تیزهوشان و با استعدادها، مساله تازه ای نیست و ریشه ای بسیار کهن دارد، بیش از دو هزار سال پیش در یونان باستان، افلاطون این نظریه بود که کودکان تیزهوش، می باید از همان سنین کودکی انتخاب شوند و به آنان آموزش ویژه درباره علوم و فلسفه داده شود، توجه روزافزون جوامع امروز بشری، نسبت به شناسایی و آموزش و پرورش تیزهوشان و با استعدادها ناشی از تشخیص این نکته است که افراد برجسته می‌توانند برای مشکلات اجتماع فردا، راه‌های منطقی بی‌پندیشند و از بوجود آمدن بحرانهای گوناگون اجتماع و اقتصادی و سیاسی جلوگیری نمایند (سیف نراقی و نادری . ۱۳۷۴ . ص ۴۴). از پدیدارهای وجودی انسان این است که افرادش باهم تفاوت‌هایی دارند و می‌توان وجود همین تفاوتها را یکی از علت‌هایی دانست که مطالعه انسان را ضروری می‌نماید، در زمان‌های اخیر تفاوت‌های فردی مورد توجه بیشتری قرار گرفته زیرا این واقعیت به تجربه ثابت شده که برای انجام دادن هرکاری استعداد و آمادگی ویژه ای لازم است (بنی هاشمی و صفار . ۱۳۸۸ . ص ۲۳).

تعریف هوش

وقتی روانشناسان تفاوت‌های میان آدمیان و حیوانات را کشف کردند و نیز متوجه تفاوت آدمیان با یکدیگر شدند چیزی که جلب توجه آنان را کرد این بود که در سازگاری با محیط بین افراد تفاوت وجود دارد و همین امر توجه به ماهیت هوش و کارکرد آن را در پی داشته است (بنی هاشمی و صفار . ۱۳۹۰ . ص ۲۴) . هوش یکی از جذابترین و جالب توجه ترین نیروهای روانی است که جلوه‌های آن در موجودات مختلف به میزان متفاوت قابل مشاهده است و هرچند موجودات از تکامل بیشتری بهره مند باشند، از نظر هوشی نیز پیشرفته هستند و به همان نسبت از پیچیدگی بیشتری نیز برخوردار دارند . دانشمندان مختلف برای تعریف هوش ، این پیچیده ترین فرایند روانی ، تلاش‌های بسیار کرده اند و حاصل این تلاش‌ها ، تعاریفی به قرار زیر است .

۱. هوش کشش مغزی و توان روانی موجود زنده است.

۲. هوش بینش در حل مسایل و امور است.

۳. هوش ترکیبی از تفکر و تخیل است .

۴. هوش درک رابطه علت و معلولی است (سیف نراقی و نادری . ۱۳۷۴ . ص ۴۵).

۵. آفرد بینه : هوش آن چیزی است که آزمون‌های هوشی آن را می‌سنجد و از این طریق عقب مانده ذهنی را از افراد طبیعی و باهوش متمایز می‌کند .

۶. دیوید وکسلر : هوش مجموعه نیرو یا ظرفیتی است که فرد با کمک آن می تواند در محیط خود با اندیشه ای سنجیده و رفتار و کرداری موثر و با هدف عمل کند (بنی هاشمی . صفار . ۱۳۸۸ . ص ۲۴).

همانطور که ملاحظه میشود ، هوش هر فرد به مجموعه عملکردهای وی در کلیه امور زندگی اطلاق میشود و لذا برای سنجش آن باید مجموعه عملکردهای فرد را با همگنان وی مقایسه کرد. برای مثال عملکرد های فرد در مجموعه مدرسه ، اجتماع ، خانواده ... بنابراین می توان نتیجه گرفت که هوش از یک سو یک ارزش اجتماعی است ، زیرا در ارتباط و مقایسه با دیگران معنا و مفهوم می یابد و از سویی دیگر هوش یک مفهوم مرکب است، چون عملکرد فرد را در ابعاد مختلف دربر میگیرد(سیف نراقی و نادری . ۱۳۷۴ . ص ۴۶).
به هر حال همان طوری که بیان شد ارائه تعریف از مفهوم هوش که بتواند مورد قبول همگان قرار گیرد کاری مشکل است(بنی هاشمی و صفار . ۱۳۸۸ . ص ۲۴).

تعریف کودکان تیز هوش

در تعریف از کودکان تیز هوش با همان مشکلی مواجه هستیم که در ارتباط با مفهوم هوش وجود داشت چرا اینکه تنوع و گوناگونی برداشت از مفهوم تیزهوشی ، هم از نظر زمانی و هم از نظر مکانی امری اجتناب ناپذیر است(بنی هاشمی و صفار . ۱۳۸۸ . ص ۲۵). کلمه باهوش در نزد اشخاص مختلف همراه با معنی و مفاهیم گوناگونی است ، در واقع هیچ اتفاق نظر کاملی در تعریف کودک تیزهوش یا سرآمد وجود ندارد و این بیشتر بخاطر تنوع استعدادها و جنبه های مختلف هوش انسان میباشد، در فرهنگ های متفاوت حتی تعاریف و برداشت های متضادی از افراد باهوش وجود دارد، بگفته یکی از دانشمندان در میان قبیله ای که شکار حیوانات وحشی منبع اصلی ارتزاق آنهاست در تعریف افراد بااستعداد تکیه بر کسانی خواهد بود که برجسته ترین شکارچی باشند و در قبیله ای دیگر که حرفه اصلی آنها جنگجویی است جنگجوترین و مبارزترین افراد مورد توجه خواهند بود(افروز . ۱۳۶۳ . ص ۱۷۳). در تعریف کودک تیزهوش نیز باید به این نکته مهم اشاره کنیم که کودک تیزهوش اول یک کودک است و بعد کودکی تیزهوش(همان منبع . ص ۱۷۴) . نخستین نکته ای که در زمینه شناسایی این افراد باید به خاطر داشت، این است که در مورد آنان ، هیچ تعریف مطلق و کاملی که مورد قبول همگان باشد، وجود ندارد. دلیل اصلی این مطلب نیز وجود تفاوت های فردی میان آنان است، بدین معنی که تمام تیزهوش ها به یک نسبت تیزهوش نیستند، و نیز تمام افراد بااستعداد ، فقط در یک رشته مستعد نمی باشند ، بلکه درجه های مختلف هوش و گوناگونی استعداد در میان آنان بخوبی قابل مشاهده است(سیف نراقی و نادری . ۱۳۷۴ . ص ۴۶).
از نظر تعریف به کودکی تیزهوش گفته میشود که با کمک فکر و استدلال و استفاده از فرایندهای ذهنی عالی بتواند قضاوت صحیح بکند و دارای استعدادی خاص در کارهای خلاقه باشد. رنزولی، اسمیت و ریس، تیزهوشی را اینگونه تعریف کرده اند : "فردی با قوای ذهنی عالی ، نیروی خلاقیت و دارای انگیزه های خاص و با ارزش که کودک را کاملا از همسالان متمایز می کند و او توانایی این را دارد که سهم و ارزش قابل قبولی در اجتماع خود داشته باشد"(میلانی فر . ۱۳۸۴ . ص ۱۲۱) . پرفسور هاویگرست استاد دانشگاه شیکاگو و همکارانش کودک تیزهوش را بدین شرح تعریف میکند : کودک تیز هوش یا سرآمد کسی است که در یکی از رشته های با ارزش از خود توانایی و برجستگی قابل توجهی نشان

دهد. این تعریف نه تنها افرادی را با توانایی محدود سرآمد میداند بلکه در آن تاکید زیادی است بر آنچه که شخص از خود نشان میدهد نه اینکه توانایی های فکری او چقدر است، لذا افراد سرآمدی که از هوش خود کاملاً بهره نگرفته و یا هوش خود را در جهت های مناسب اجتماعی بکار برده اند شامل نمیشود (افروز، ۱۳۶۳، ص ۱۷۵). در سال ۱۹۷۲ مارلند تیزهوشی را چنین تعریف می کند: کودکان تیزهوش و با استعداد، کسانی هستند که به تشخیص متخصصان روانشناسی و روانسنج، دارای توانایی های برجسته اند و قادر به انجام امور در سطحی عالی می باشند، این کودکان به برنامه های آموزشی و پرورشی ویژه ای نیازمندند که بتوانند بهتر و بیشتر از برنامه های عالی، توانمندیهای بالقوه آنان را بشناسند و برای فعلیت بخشیدن به آنها در جهت رشد و شکوفایی شخصی و ایفاء نقش موثر در جامعه، طراحی شده باشد. او عقیده دارد که این گونه کودکان دارای توانایی های فوق العاده در یک یا چند زمینه از شش زمینه ی زیر هستند:

۱. توانایی هوش کلی: این توانایی ها بوسیله آزمون های میزان شده هوش و توسط متخصص سنجسده میشود، این آزمون هوش باید با در نظر گرفتن خصوصیات ویژه یک جامعه ساخته شده و خالی از تعصب باشد، این آزمون هوش باید قادر باشد تیزهوشان را در بین طبقات فقیر و اقلیتهای مذهبی نیز تشخیص دهد.

۲. استعداد درسی ویژه: توسط آزمون های پیشرفت تحصیلی اندازه گیری می شود، در این قسمت دانش آموزانی قرار میگیرند که تنها در یک یا چند رشته تحصیلی به طرز غیر عادی برجسته هستند.

۳. توانایی آفریننده، ابتکاری و مولد: افرادی که دارای این ویژگی هستند افکارشان به طرز غیر عادی ابتکادی است و جنبه خلاقیت دارد، برای سنجش این ویژگی از آزمون هایی که قادر به اندازه گیری ابتکاری و آفرینندگی در فرد است، استفاده میشود.

۴. توانایی رهبری: افرادی که دارای این ویژگی هستند، میتوانند در دیگران نفوذ کنند و آنان را در جهت مورد نظر خود هدایت کنند، در این زمینه از وسایل اندازه گیری که محبوبیت و مورد توجه بودن بعنوان هادی در میان همسالان خود میسند، استفاده میکنند.

۵. ذوق و استعداد هنری: افرادی که دارای ذوق و استعداد فوق العاده در زمینه های موزیک، شعر، نقاشی، رهبری ارکسترو از این دست هستند، در این طبقه جایی میگیرند، بسیاری از افراد میتوانند نواختن یک آلت موسیقی را یاد بگیرند ولی تعداد بسیاری معدودی میتوانند آن ساز را به نحو احسن بنوازند، این افراد که نادر هم هستند باید تشخیص داده شده و استعداد آنان پرورش یابد.

۶. توانایی حرکت فوق العاده: در اینجا افرادی هستند که معمولاً در مدرسه بعنوان قهرمان در یکی از ورزش ها شناخته میشوند، کسی که والیبال را فوق العاده عالی بازی می کند یا به طرز چشمگیری خوب شنا می کند، از مهارتهای حرکتی خاصی برخوردار است، برای سنجش استعدادها در این زمینه از آزمون های بخصوصی که در آن مهارتهای جنبشی یا حرکتی اندازه گرفته میشود، استفاده میکنند (سیف نراقی و نادری، ۱۳۷۴، ص ۴۷).

در تعریفی دیگر که در سال ۱۹۸۸ به تصویب کنگره آمریکا رسیده اصطلاح تیزهوش به کسانی اطلاق میشود که توانایی بالایی در حوزه‌هایی همچون استعدادهای عقلی، خلاقیت، هنری و یا رهبری و نیز حوزه‌های درسی ویژه از خود نشان میدهند. کاروند و دیگران تیزهوشی را این گونه تعریف می‌کنند: توانایی سازمان دادن و بررسی یک مسئله با ساختار بد بطوری که بصورتی روشن درآید. در تعریف لوئیس ترمن نحوه عمل فرد در تست هوش مورد توجه بوده و کودکانی که هوشبهر بالاتر از ۱۳۰ تا ۱۴۰ به دست می‌آورند نابغه تلقی میشوند (بنی هاشمی و صفار . ۱۳۸۸ . ص ۲۷) . جامعه مطلوب جامعه‌ای است که همواره سعی دارد تا برای یکایک اعضای خود فرصت شکوفایی استعدادها را با ایجاد حداکثر امکانات و تسهیلات فراهم آورد. معلمان و مربیان آموزشی میبایست دانش آموزان تیزهوش را در شکوفایی استعدادها و توانایی هایشان کمک نمایند تا آنها ضمن برخورداری از برنامه‌ها و تسهیلات آموزشی مطلوب بتدریج در حرفه و پیشه‌ای که خود علاقمند هستند وارد شوند (افروز . ۱۳۶۳ . ص ۱۷۸).

انواع تیزهوشی ها

میتوان افراد تیزهوش را به چهار دسته تقسیم کرد :

۱. تیزهوش های خلاق : علاوه بر هوش سرشار، برتری این افراد برای خلق و ایجاد مسائل هنری و ابداع از همان ابتدا مشخص است، عقیده براین است که برای توفیق در ایجاد آثار هنری باید مراحل مختلفی طی شود و عبور از این مراحل لازمه دست یافتن و خلق هنر است.

الف . مرحله تهیه و آمادگی:

در این مرحله کودک مسئله‌ای را مطالعه میکند و با هدایت و تشویق استادی که خود نیز از قدرت خلاقه برخوردار است انگیزه اولیه پیدا میکند، ممکن است این انگیزه در خود فرد به علت برخورد با مشکلات به وجود آید و کودک کنجکاو شود تا درباره موضوعی آمادگی مطالعه پیدا کند، درک مشکل، علاقه و آمادگی برای حل آن از خصوصیات این مرحله است.

ب . مرحله پنهانی یا نهفتگی:

در این مرحله درباره آنچه آموخته یا مطالعه کرده تجربه و تحلیل و روابط موجود را کشف میکند و قسمت‌هایی که با مطلب مورد نظر برای حل مشکل ارتباط دارند اهمیت پیدا کرده و بقیه کم کم کنار گذاشته میشود.

ج . جرقه فکری (اشراق):

جرقه فکری یا ناگهانی صورت میگیرد و در واقع برق بصیرت و دانایی به اندیشه میرسد، در این مرحله اگر اندیشه با استدلال منطقی همراه گردد مشکل حل میشود، برای داشتن غریزه خلاقیت باید کودک دارای حساسیت زنانه، تک روی و استقلال فکری مردانه باشد و برحسب نوع جنس یکی از این دو خصیصه را کمتر و یا بیشتر نشان دهد، معلم و اولیاء ممکن است ارزش خاصی برای این صفات قائل شوند.

د. مرور و تکرار:

کودکان تیزهوش برای رسیدن به هدف نهایی مرتباً مسئله را دنبال و تکرار میکنند و غالباً در خلوت به تنهایی کار میکنند، چون به مسائلی علاقه دارند که برای دیگران چندان اهمیت ندارد، وقتی کاری را شروع کنند دست بردار نیستند و با مشاهده هرگونه نا ملایمتی از اطرافیان مقاومت و بد رفتاری می کنند، به همین دلیل این برخوردها را به لجاجت بازی و گوشه گیری نسبت میدهند، در این مرحله باید به سلامت جسمانی و روانی کودک رسیدگی شود، چون این کودکان به حفظ و سلامت خود و حتی تغذیه هم توجهی نمی کنند، مربیان و اعضای خانواده افراد باهوش باید از این مسئله آگاه باشند.

مراحل فوق همیشه به طور یکنواخت پیشرفت نمیکنند و زمان معینی لازم دارد تا به مرحله پختگی برسد، در واقع هوش زیاد و علاقه بیش از حد لازمه خلاقیت است .

۲. تیزهوش های درس خوان : این کودکان به مفاهیم مجرد توجه بیشتری دارند و بهتر، سریعتر و بیشتر از دیگران مطالب کتاب را یاد میگیرند و تعداد کتاب هایی که خوانده اند به مراتب زیاد است، این افراد خستگی خود را با خواندن کتاب برطرف میکنند و از خواندن و حل مسائل لذت میبرند و به قولی کتاب ممکن است آنها را به جایی برساند و در تحریک سلول های مغزی کمک زیادی بکند، مسلماً اعضای خانواده و تهیه وسایل تحصیل در پیشرفت این کودکان نقش مهمی دارد، زیرا از یک طرف باعث به کار انداختن قدرت و استعداد های کودک میشود و از طرف دیگر برنامه ها طوری تنظیم میشود که کودک احساس خستگی نکند، از لحاظ نگارش نیز این افراد برتری دارند و تعداد نوشته ها و رونویسی ها زیاد است، به جای آنکه کتابی را بخزند عیناً آنرا مینویسند و استفاده میکنند و اوقات فراغت خود را به این صورت می گذرانند.

۳. تیزهوش های حرفه ای یا مکانیک : در این کودکان یادگیری اعداد بهتر است، چون عدد یک مفهوم مجرد است این افراد علاقه زیادی به ساختن اشیاء، کارهای دستی، ریاضیات، ارزیابی، اندازه گیری و وزن کردن دارند و اشکال هندسی را تمیز و زودتر از موقع خود یاد میگیرند، این کودکان ممکن است به تعلیمات کلاسیک رغبت زیادی نداشته باشند ولی به مسائل فنی، عینی و واقعی بیشتر از مسائل ذهنی علاقمند باشند، به علاوه در کارهای حرفه ای تیزهوشهای حرفه ای پیشرفت خارق العاده دارند.

۴. تیزهوش های کم پیشرفت : این کودکان با توجه به هوش زیادی که با آزمون های مخصوص مشخص میشود در یادگیری موفق نیستند و به قول معروف فرد علیه خود قیام میکند و در واقع هوش او به کار گرفته نمیشود، نکته جالب اینکه آموزگاران اکثراً گزارش میدهند که این افراد قدرت درک، نبوغ و بصیرت کافی دارند ولی نمیدانند چرا نتیجه امتحاناتشان خوب نیست (میلانی فر . ۱۳۸۴ . ص ۱۳۷).

ویژگی دانش آموزان و کودکان تیزهوش

مطالعات و تحقیقات مختلف حاکی از آن است که به طور کلی کودکان تیزهوش نسبت به دیگر همسالان خود از نظر جسمانی، قدرت، سازگاری، سلامت و مهارت‌های ذهنی بهتر می‌باشند (بنی‌هاشمی و صفار، ۱۳۸۸، ص ۲۸). بطور کلی دانش آموزان تیزهوش و با استعداد دارای یک رشته خصوصیات ویژه هستند که آنان را از دانش آموزان معمولی جدا می‌سازد، هر اندازه که آگاهی و دانش ما، درباره این گروه از دانش آموزان بیشتر باشد و خصوصیات آنان را دقیقتر بشناسیم در تدارک برنامه‌های آموزشی مناسبتر برای آنان توانایی بیشتری خواهیم داشت (سیف نراقی و نادری، ۱۳۷۴، ص ۵۷). پژوهش‌های گوناگون و بسیاری درباره تیزهوشان انجام شده که بیشتر از نوع کوتاه مدت و مقطعی است و اغلب نتایج تحقیقات دکتر ترمن را مورد تایید قرار میدهد، با توجه به خلاصه تحقیقات دکتر ترمن و سایر پژوهش‌ها در این زمینه، بشرح پاره ای از ویژگی‌های تیزهوشان می‌پردازیم:

۱. وضعیت اقتصادی و طبقه اجتماعی: بطور کلی دانش آموزان تیزهوش و با استعداد در هر طبقه اجتماعی، نژاد و مذهب وجود دارد، اما پژوهش‌های مختلف نشان داده است که در خانواده‌های مرفه که وضع اقتصادی مناسبی دارند، نسبت دانش آموزان تیزهوش و با استعداد، بیشتر از سایر طبقات اجتماعی است، به عبارت دیگر این بررسی‌ها و مطالعات موارد زیر را نشان داده است:

الف) میزان تحصیلات پدر و مادر دانش آموزان تیزهوش و با استعداد در اکثر موارد ۴ الی ۵ سال بالاتر از حد متوسط تحصیلات، در جامعه مورد مطالعه است.

ب) میزان طلاق و جدائی پدر و مادر در این نوع خانواده‌ها کمتر از نوع متوسط طلاق در جامعه مورد مطالعه است، یکی از مسائل مورد علاقه بررسی ویژگی‌های والدین و به طور کلی شرایط خانوادگی و محیط زندگی تیزهوشان است.

ج) نسبت دانش آموزان تیزهوش و با استعداد در شهرهای بزرگ، بیشتر از شهرهای کوچک و روستاها است.

۲. مشخصات بدنی: شواهد و مدارک نشان میدهد که رشد بدنی کودکان و دانش آموزان تیزهوش و با استعداد بطور متوسط بیشتر از کودکان و دانش آموزان معمولی است، این گروه از نظر قد، بلندتر و از نظر وزن، سنگین تر از حد متوسط اند، مطالعات پزشکی نشان میدهد که تیزهوشان در مقایسه با کودکان عادی، کمتر بیمار میشوند و نیز میزان نقص حسی، پوسیدگی دندان، ضعف عمومی، سوء تغذیه و... در آنان کمتر از میزانی است که در تاریخچه پزشکی کودکان، در مدارس کالیفرنیا گزارش شده است، با این ویژگی‌های گوناگون، همبستگی مثبت و بالایی را بین عوامل جسمی و تیزهوشی نشان میدهد، استفاده از این عوامل بعنوان تنها نشانه‌های تیزهوشی به هیچ وجه درست نیست زیرا بسیار اتفاق می‌افتد که یک دانش آموز با درجه هوش کمتر از متوسط دارای قد و وزن بهتری از دیگر دانش آموزان همسن و سال خود است.

۳. سازگاری اجتماعی: پژوهشگران نشان داده اند که دانش آموزان تیزهوش و با استعداد اکثرا رابطه‌ای خوب و مثبت با اطرافیان و اجتماع خود برقرار می‌کنند، این گونه دانش آموزان بیشتر بعنوان رهبران کلاس و مدرسه انتخاب میشوند و در فعالیت‌های خارج از کلاس مانند شرکت در رویدادهای فرهنگی، ورزش‌های گوناگون، امور فوق برنامه و کارهای ابتکاری بیشتر از همکلاسان خود فعالیت میکنند، محبوبیت این گونه دانش

آموزان معمولاً از سایر همکلاسانشان بیشتر است، البته باید در نظر داشت که استثناء نیز همیشه وجود دارد یعنی برخی از دانش آموزان تیزهوش از آنجا که بوسیله دیگران درک نمیشود، ناچار از جمع دوری میکنند، برخی از بررسی ها و مطالعات نشان میدهند که تیزهوش های جوان دچار مشکلات متعددی مانند ستیز با ارزش های موجود، روش های متعارف زندگی و رفتار بزرگترها هستند، اعم از پدر، مادر، معلم، مدیر مدرسه و... باشد. گاهی این درک نشدن باعث نوعی مقابله و جبهه گیری بزرگترها با آنان میشوند، دانش آموزان تیزهوش، نسبت به مسائل اخلاقی و اجتماعی حساسند و مشکلاتی از قبیل فشار و رنج دیگران، بی عدالتی و رفتار غیرانسانی، آنان را بشدت ناراحت و متاثر میکند.

۴. مشخصات شخصیتی و هیجانی: نتایج آزمون های روانی و نیز مشاهدات معلم و پدر و مادر، تایید کننده آن است که دانش آموزان تیزهوش و با استعداد از نظر خصوصیات رفتاری و هنجارهای اجتماعی بالاتر از حد متوسط قرار دارند، این دانش آموزان کمتر از همسن و سالهای خود مرتکب کارهای خلاف می شوند، کمتر دیگران را فریب میدهند و حتی در شرایط دشوار و با تحمل فشار کوشش میکنند صداقت و تعهد خود را حفظ کنند، این گروه از اعتماد به نفس بیشتری برخوردارند و بهتر از دیگران از افکار و اعمال خود استفاده میکنند.

۵. وضعیت تحصیلی و فعالیت های خارج از کلاس درس: کودکان تیزهوش معمولاً خواندن را پیش از مدرسه رفتن یاد میگیرند، بیشترین دانش آموزان تیزهوش از نظر درسی دو یا سه سال جلوتر از همکلاسان خود هستند، برخی از آنان دریک درس بخصوص مانند ریاضیات، ادبیات و غیره، بسیار برجسته اند، این گروه بیشتر تمایل دارند که با کودکان بزرگتر از خود بازی کنند، کمتر از دیگر همسالان خود، به جنسیت کسی که با او بازی میکنند، اهمیت میدهند و علاقه خود را نسبت به بازی های کودکانه زودتر از سایر همسن های خود از دست میدهند، کودکانی که هوش متوسط دارند فقط به جمع آوری اشیاء میپردازند حال آنکه کودکان تیزهوش هم اشیاء را جمع آوری میکنند هم آنها را طبقه بندی مینمایند، اگر شرایط محیطی اجازه دهد، دانش آموزان تیزهوش و با استعداد بیشتر از دیگران به کتابخانه میروند و معمولاً کتابهایی را که افراد متخصصی در رشته مورد علاقه آنان نوشته اند، مطالعه میکنند؛ این گروه پولشان را بیشتر صرف خرید لوازم و وسایلی میکنند که با آنها بتوانند چیزهایی را که دوست دارند، بسازند (سیف نراقی و نادری. ۱۳۷۴. ص ۵۸).

۶. سلاست کلامی ۷. حافظه ی قوی ۸. پر انرژی بودن ۹. درک سریع روابط بین اجزاء ۱۰. تنوع درعلاق ۱۱. گستردگی و دوام دامنه توجه ۱۲. قدرت تفکر انتزاعی ۱۳. علاقمندی نسبت به بزرگسالان ۱۴. خوش خلقی ۱۵. ارائه پاسخ های پیچیده ۱۶. کنجکاوی ۱۷. قدرت سازماندهی اطلاعات به شیوه ای جدید و بدیع (بنی هاشمی و صفار. ۱۳۸۸. ص ۲۸).

صفاتى که تيزهوشان در آن برترى دارند

در مروری بر مشخصه های بسیاری که معمولاً برای توصیف کودکان تیزهوش ارائه می شود، دریافتیم که روی هم رفته ۴۷ ویژگی توسط متخصصین امر به حساب آورده شده، اما درعین حال هیچ یک قادر به تدوین یک مجموعه واقعی از ویژگی هایی که بتواند به عنوان روشی در شناسایی یک کودک تیزهوش بکار میرود، نیست (ویرجینیا ز ارلیچ به نقل از کلانکی. ۱۳۷۲. ص ۳۱).

لیست ویژگی هایی که تیزهوسان در آنها برتری دارند. (در مقایسه با همسالان خود)

۱. گنجینه لغت : مجموعه لغات مورد استفاده اش بسیار بزرگ است، کلمات و اصطلاحات خاصی را میبندد. بکار میبرد، از سنش پیشرفته تر است، به کلمات علاقمند است و آنها را به طرز صحیح بکار میبرد.

۲. توانایی بیانی : منظور خود را به خوبی تفهیم میکند، بوضوح مینویسد، نسبت به کودکان همسن خود جملات طولانی تری بکار میبرد، عبارات توصیفی بکار میبرد، عبارات و زبان های خارجی را به آسانی فرا میگیرد، دو زبان یا بیشتر را به روانی صحبت میکند.

۳. روخوانی : از خواندن لذت میبرد، مطالعه گر حریصی است، دامنه مطالعه اش وسیع است، خواندن را زود فرا میگیرد، نسبت به همسالانش کتاب بیشتر و بهتری میخواند، حداقل تا دو سال بالاتر از گروه سنی خود را مطالعه میکند.

۴. نوشتن : الفبا را مینویسد، نام خود را مینویسد، کلمات، جملات، نامه، داستان و شعر مینویسد.

۵. حافظه : حافظه غیر عادی دارد، جزئیات را به خاطر می آورد، بیشتر جزئیات داستان را به خاطر می آورد، میتواند تقریباً کلمه به کلمه داستانها را بازگو کند، خواننده ها و شنیده هایش را بدون نیاز به حافظه و تمرین زیاد به خاطر می آورد.

۶. یادگیری : با سرعت و کارایی فرا میگیرد، به آسانی و اغلب بدون تلاشی زیاد، یاد میگیرد، با حداقل توصیف و تشریح فرا میگیرد.

۷. رهبری : یک رهبر است، روی سایرین نفوذ دارد، رهبری را در شرایط مختلف میپذیرد، نسبت به انجام فعالیت های ارزشمند ابتکار نشان میدهد، فعالیت ها را هدایت میکند یک سازمانده است، مصمم به نظر میرسد، برنامه ریزی و سازماندهی را دوست دارد، تمایل به غلبه بر دشواری ها دارد.

۸. انتقاد از خود : از خود انتقاد میکند، برای رسیدن به کمال تلاشی میکند، به آسانی از نتیجه کار خود راضی نمیشود، توانایی های خود را ارزیابی میکند و معمولاً این کار را به نحو صحیح انجام میدهد، تواضع است، تمایلی به لاف زدن یا زیاد انگاشتن دانش خویش ندارد، از استثنا بودن خود آگاه است.

۹. قابلیت اعتماد : قابل اعتماد است، میتواند به او اتکا کرد، مسئول است، برای انجام امور محوله و در رابطه با پیروی از دستورات میتواند به او اعتماد و اتکاء نمود.

۱۰. محبوبیت : محبوب سایر بچه هاست، اجتماعی است و از مجالست با دیگران لذت میبرد، برای نقش های رهبری انتخاب میشود، دیگران او را دوست تلقی میکنند، معمولاً در برخورد بشاش است.

۱۱. شور و حرارت : از آزمودن تجارب جدید لذت میبرد، از کشفیات جدید علمی یا سایر زمینه ها خوشحالی نشان میدهد، صحبت دیگران را مکررا قطع میکند، از یافته های خود یا سایرین به هیجان می آید، از کسب دانش لذت میبرد.
۱۲. روابط فضایی : انجام معامهای دارای قعطات فراوان را دوست دارد، در تعمیر چیزهای مکانیکی استعداد دارد، بازی هایی شامل بر اشکال و طرح ها را دوست دارد، در منطبق کردن قعطات با اشکال مختلف تیز است.
۱۳. خود کفایی و اتکاء به نفس : مستقل، طرفدار قدرت های فردی، خودکفا، و متکی به نفس است، نیاز کمی به هدایت از طرف معلمین یا سایرین دارد، نظریات خود را به آسانی و بدون دلیل منطقی تغییر نمیدهد، دستورات رسمی آمرانه را بدون بازنگری منتقدانه نمی پذیرد، از تک روی ها نمیترسد، اغلب ترجیح میدهد به تنهایی کار کند، به قدرت ها و توانایی های خود اعتماد دارد، نظریات و اولویتهای مشخصی دارد.
۱۴. انرژی : پرا انرژی و فعال است، ممکن است بعضا و بخصوص در طی سالهای اولیه "بیش از حد فعال" نامیده شود، تناسب اندام دارد، از بازی های ورزشی لذت میبرد و در فعالیت های ورزشی برتری دارد.
۱۵. مقایسه با خواهر و برادر و سایرین : خواهران یا برادران نیز بسیار درخشان هستند، متفاوت از سایر بچه های خانواده است، خیلی درخشان است، درخشان تر از بچه های همسن است.
۱۶. رجحان همبازی های بزرگتر : دوست دارد با بچه های بزرگ تر بازی کند، از مصاحبت با اشخاص بزرگتر از جمله بزرگسالان لذت میبرد.
۱۷. کنجکاوی : کنجکاو و جستجوگر است، سوالات هیجان انگیز بسیاری مطرح میکند، در اشیاء و موقعیتهای، بدقت کنکاش میکند؛ میخواهد بداند که وسایل چگونه و چرا کار میکنند؛ و برای این منظور آنها را از هم جدا میکند، فضول است، در پذیرش توضیحات شکاک است، درباره معانی کنجکاو است، دائما میپرسد "چرا؟"، درباره جهان احساس شگفتی دارد، مرتب اوضاع جاری را زیر سوال میبرد.
۱۸. دامنه علایق : دامنه علایق او بسیار گسترده است، علاقه شدیدی در یک زمینه خاص دارد، به تهیه مجموعه میپردازد، سرگرمی های غیر معمول دارد، علایق و سرگرمی هایش را با شدت و توجهی غیرعادی پیگیری میکند، به نظر میرسد که در موضوعاتی گوناگون دارای منابع اطلاعات وسیعی است، علایق و سرگرمی های فراتر از سرش دارد.
۱۹. صراحت : در ابراز نظریاتش بی محاباست و صریح و درستکار است، بزرگسالان را باصراحت ارزیابی میکند، به خاطر گریز از تبیه دروغ نمیگوید.
۲۰. قوه ابتکار : آثاری سرشار از طراوت و شادابی و بدعت به وجود می آورد، مسائل را با روش های ابتکاری حل میکند، اعمال غیر منتظره انجام میدهد، نظراتی را که اغلب در یک یا چند زمینه ابتکاری هستند ابراز میکند، مدبر است.
۲۱. تفکر ۲۲. انعطاف در فکر ۲۳. استدلال مطلق ۲۴. تفکر نشانه ای ۲۵. بینش تعمیمی ۲۶. پیچیدگی ۲۷. برنامه ریزی

و سازماندهی ۲۸. خلاقیت و قوه تصور ۲۹. احساس شگفتی ۳۰. دامنه اطلاعات ۳۱. علایق و استعدادهای زیبایی شناسی ۳۲. توجه به جزء ۳۳. عملکرد فوق العاده ۳۴. کارنامه تحصیلی ۳۵. توجه و تمرکز ۳۶. ابرام ۳۷. واکنش نسبت به محیط ۳۸. ثبات شخصیت ۳۹. مسئولیت اجتماعی ۴۰. تشریک مساعی ۴۱. عقل سلیم ۴۲. حساسیت ۴۳. حس بذله گویی ۴۴. ثبات احساسی ۴۵. سلامتی ۴۶. رشد پیش رس (همان منبع. ص ۳۳).

راه های شناسایی تیز هوشان

بطور کلی دو روش (۱. ارزشیابی عینی ۲. ارزشیابی ذهنی) جهت شناسایی تیزهوشان وجود دارد، هر کدام از این روش ها قابلیت کاربرد دارند ولی هیچ یک به تنهایی قادر به شناسایی دقیق تیزهوشان نیستند و بهتر است از ارزشیابی عینی و ذهنی در کنار هم استفاده نماییم؛ در بعضی از موارد اجرا ارزشیابی از طریق قضاوت معلمان و یا اظهارات والدین موثر و پایدار تر است.

۱. ابزارهای عینی در ارزیابی عملکرد تیزهوشان

الف) آزمون های انفرادی هوش: این نوع آزمون ها هوش کلی افراد را اندازه گیری میکنند و بصورت انفرادی و زیر نظر افراد خبره و کارشناس اجرا میشوند؛ آزمون استنفورد، بینه و آزمون لایتر و آزمون وکسلر و گودایناف از این نوع آزمون ها می باشند.

ب) آزمون های گروهی هوش: در این گروه از آزمون ها افراد به صورت دسته جمعی توسط آزمون گر مورد آزمون قرار میگیرند و سپس تعبیر و تفسیر بر روی نتایج به عمل می آید؛ مانند آزمون هوشی ریون

پ) عامل کلی و عامل اختصاصی: یکی از اصول مهم راون سنجشی و آزمون های هوشی بحث پیرامون ماهیت هوش و کارکردهای مربوط به آن است؛ اولین بار روانشناس انگلیسی اسپیرمن این بحث را مطرح نمود که چرا کسانی که در یک کار استعداد خوبی دارند در کارهای دیگر نیز شایستگی از خود نشان می دهند، و پس از مطالعات و تحقیقات به این نتیجه رسید که یک عامل کلی در همه آزمون ها نقش دارد و البته علاوه بر آن عامل، عامل های اختصاصی نیز در نتایج آزمون ها دخالت دارند.

ت) آزمون های پیشرفت تحصیلی: این آزمون بر اساس معلومات تحصیلی تهیه میشود و مهارتهای درسی دانش آموزان را در زمینه های مختلف مانند ریاضی، فیزیک و... می سنجد؛ آزمون پیشرفت تحصیلی معمولاً بصورت گروهی اجرا میشود و می تواند یک ابزار تشخیص تکمیلی در جهت گزینش دقیق تیزهوشان محسوب شود.

ث) آزمون های آفرینندگی یا خلاقیت: اساس این آزمون ها بر نوآوری، ابتکار و خلاقیت بنا شده است؛ این آزمونها توانایی افراد را در برخورد با موقعیت های جدید می سنجد و تصمیم گیری حل مسئله و فائق آمدن بر مشکل به شیوه اختصاصی خود فرد نشان دهنده بلوغ و سرآمدی او خواهد بود؛ مانند خلاقیت تورنس

الف) روش مشاهده : یکی از روش های مهم جمع آوری اطلاعات در مورد شناسایی افراد تیز هوش بررسی آثار و عملکرد آنها در زمینه های مختلف می باشد که بتوان اطلاعات درباره آنها از طریق ثبت و ضبط رفتار تیزهوشان در موقعیت های طبیعی بدست آورد.

ب) قضاوت والدین : اگر چه والدین به دلیل ارتباط نزدیکی بیشتر به فرزندان خود میتوانند اطلاعات مفیدی را از وضعیت رشدی او در اختیار داشته باشد و علایق و استعدادها و نیازهای آنها را بهتر بشناسند، پدر و مادر ها بویژه در سنین قبل از مدرسه می توانند یک منبع تکمیل کننده اطلاعات و آگاهی جهت تشخیص تیزهوشان محسوب شوند.

پ) قضاوت همسالان : حضور در میان اعضاء گروه هم بازی و یا شرکت در فعالیت های مختلف جمعی می تواند نشانه های رفتاری مناسبی از طریق افراد تیز هوش در هدایت و رهبری دیگران را منعکس سازد، این گروه از کودکان در مقابل کودکان هم سال خود و نیز در برابر بزرگسالان از اعتماد به نفس خوبی برخوردارند و اگر در میان جمعی قرار گیرند مایلند آنان را تحت نفوذ و تسلط خود در آورند.

ت) آثار و مدارک شخصی : یکی از راه های تشخیص و شناسایی تیزهوشان توجه به اعمال، آثار، نوشته ها، اشعار، ابداعات، اختراعات و نوآوری های خاص در زمینه های مختلف است؛ در آثار این کودکان انعطاف و توجه به نکات ظریف مشهود است.

ث) قضاوت معلمان : در دو دهه قرن جاری شناسایی و معرفی کودکان تیز هوش با گزینش معلم انجام معلم گرفته است و هنوز هم در بسیاری از مناطق روستایی این تنها روش شناسایی کودکان مذکور است، در چنین وضعیتی تعریف واقعی کودکان تیزهوش به این صورت می باشد : "کودکانی که عملکرد تحصیلی آن ها بسیار خوب است خیلی بهتر از هم کلاسی هایشان می باشند." با این همه قضاوت معلم به عنوان مهم ترین روش شناسایی، رفته رفته جای خود را به آزمون های استاندارد سنجش توانایی ذهنی داده است (بنی هاشمی و صفار . ۱۳۸۸ . ص ۳۶).

منابع و مأخذ

- ۱- افروز ،غلامعلی (۱۳۶۳) .روانشناسی و آموزش و پرورش کودکان استثنایی .انتشارات دانشگاه تهران
- ۲- اریلیچ-ز-ویرجینیا (۱۳۷۲) .مترجم :اکرم کلانکی .کودکان تیزهوش .انتشارات بین المللی الهدی
- ۳- بنی هاشمی ،عبدالله و غلام زاده صفار ،حسین (۱۳۸۸) .آموزش و پرورش کودکان استثنایی .دانشگاه پیام نور
- ۴- سیف نراقی ،مریم و نادری ،عزت اله (۱۳۷۴) .آموزش و پرورش کودکان استثنایی .دانشگاه پیام نور
- ۵- میلانی فر ، بهروز (۱۳۸۴) .روانشناسی کودکان و نوجوانان استثنایی .نشر قومس

کمال مولودزاده - کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی

kamal.mauloudzadeh@gmail.com